

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم

بسم الله الرحمن الرحيم

عرض شد از جمله ادله بر عدم واجب مشروط بودن حج و واجب مطلق بودن آن، مسئله استدانه است. در روایاتی که در این زمینه وارد شده بعضی از این روایات ظهور در وجوب داشت و بعضی از آنها نصّ در وجوب بود.

البته در بعضی از این روایات در استدانه خود موقعیت حاجّ برای اداء قرض در نظر گرفته شده است و در این جا مرحوم شیخ حرّ استحباب حج را در ذیل عنوان مسئله استدانه ذکر کرده‌اند.

یک روایت، روایت معاویه بن وهب است عن غیر واحد، عن غیر واحد در روایت هر جا باشد دلالت بر توصیف اُکید دارد. افراد عدیده‌ای راوی برای معاویه بن وهب بوده‌اند و در سلسله سند محمد بن ابی عمیر است و احمد بن محمد بن عیسی و سند هم به مرحوم شیخ طوسی می‌رسد که قال قلت لأبی عبد الله عليه السلام: انّی رجل ذو دینٍ أفاتدین و احجّ؟ (یا أفتدین و أحجّ؟) فقال حضرت می‌فرماید نعم هو اقضى للدين. صدوق در این جا

روایت را به صورت مسند ذکر کرده و مرحوم شیخ در بحث استحباب حج، مسئله را ذکر کرده اند این روایت مطلق است در حج واجب و حج غیر واجب. چون راجع به حجة الاسلام در آن صحبت نشده است.

در مورد استدانه و در مورد دین دو مسئله در این جا هست؛ یکی این که همان طوری که دیروز عرض شد این فرد باید فرد فقیری باشد که دین دارد و نمی تواند دینش را پردازد یا این که اگر فقیر هم نیست بالاخره الان در یک وضعیتی است که نمی تواند برود. یعنی کسی که بخواهد یک حج انجام بدهد این نمی تواند انجام بدهد. حالا یک مسئله ای که در این جا به نظر می رسد این که ما الان در شرایط فعلی، قضیه حجی که برای ما هست خیلی فرق می کند با آن چه که در زمان سابق بوده است. آن حجی که برای ما هست خیلی آن طوری که باید و شاید آن موقعیت اکید خودش را نمی رساند الان معمولا این حجها با وسایل امروزی که جنبه سفر تفریحی دارد خصوصا با این اوضاعی که فعلا هست کیفیت استفاضه ای که دارند اسکانی که هست و تسهیلاتی که امروزه برای حجاج فراهم

می‌شود به طور کلی در دنیا این یک سفری است که جنبه تفریح و تنوع و نظاره‌گری آن برای آنهایی که خیلی اهل این مسائل نیستند می‌چربد!! شما حساب کنید در زمان امام صادق علیه السلام که اصلاً این حرفها نبود مگر مکه چقدر خانه داشت؟ همه مردم در چادر زندگی می‌کردند و وقتی در مکه می‌آمدند چادر می‌زدند زمان سفر ماهها طول می‌کشید در خود مکه اسکان زیر چادر بوده، در منازل نبوده است.

در تاریخ داریم افرادی که می‌رفتند همه در مکه چادر داشتند مثلاً می‌گوید فلان شخص آمد و چادرش را در فلان منطقه زد مکه این جوری نبوده که منازلشان را استیجاری بدهند این حرفها بله یک عده ای بودند در منازل دور مکه که به قیمت‌های بالا در موسم حج در آن زمان اینها را کرایه می‌دادند. با این حجم عظیمی که از این طرف و آن طرف می‌آمدند به طور کلی اصلاً حج زیر چادر بوده است. آن وقت این حج زیر چادر با تمام این سختیها و ماهها دوری حداقلش سه ماه این دوری را باید طی کند امام علیه السلام می‌فرمایند که دین کن، استدانه کن و خودت را به زحمت بیانداز، هم

قرضی که داری بعد هم یک قرض دیگر روی آن و برو این حج را انجام بده. واقعا ما می توانیم بگوییم این حج واجب مشروط است؟ جداً اصلاً کسی می تواند تصور یک چنین قضیه ای را بکند که این حج با این کیفیت واجب مشروط است؟ یعنی رضای پروردگار در این است که اگر شخص در مقام سهولت و در مقام تنعم به یک حدی رسید که بتواند این را انجام بدهد آن موقع باید برود و قبل از آن اگر انجام بدهد قبول نیست و مقبول نیست؟ اصلاً تصور می شود کرد؟ یعنی مجتهد خودش را در فضای صدور روایت قرار بدهد در فضای بیان امام علیه السلام قرار بدهد که در آن زمان وضعیت رفتن به حج چطور بود؟ اصلاً فرض بگیریم که حج استحبابی است و اصلاً این شخص دارد از حج استحبابی سوال می کند آیا امام می آید به یک نفر بگوید برای حج استحبابی چهار ماه در به در بیابان باش خبز و شعیر، خبز و ملح هم بخور خل و زیت هم به خودت و زن و بچه ات بده بعد هم بلند شو بیا توی خیمه در مکه و عرفات و مدینه، بعد هم مدینه دارد روایاتی وارد شده که مربوط به زیارت مدینه است مثل روایت امام باقر علیه السلام انما امر الناس

ان يطوف حول هذه الاحجار ثم يجئوا اليها و يعرضوا
ولايتهم علينا يعنى امام باقر عليه السلام مى فرمايد
بلند شو چند ماه از زن و بچه است فاصله بگير و
دروى كن بعد هم با اين وضعيت بلند شو بيا پيش ما
و ما را زيارت بكن آن وقت اين حج مى شود واجب
مشروط؟ يعنى واقعا اين واجب، واجب مشروط
است؟ حجى كه امام عليه السلام مى فرمايد اداء
قرض كه واجب است را انجام نده و دين هم بگير،
قرض روى قرض هم بگير بلند شو بيا حج؟ اين
كجائش واجب مشروط است؟ اگر خدا مى خواست
حج را به عنوان واجب مطلق بگويد ديگر با چه
زبانى بگويد؟ با چه زبانى بگويد؟ در مورد صلاه آيا
كسى قائل به واجب مشروط است؟ در مورد صلاه
اگر كسى قرض داشته باشد و بعداً كسب طهارت
مائه منوط به استقراض باشد آيا استقراض واجب
نست؟ خوب براى حج هم استقراض است، ديروز
عرض كردم استقراض فقط براى شكم كه نست
براى نماز هم بايد استقراض كند براى روزه هم بايد
استقراض كنيد كسى كه صوم برايش واجب است و
قوت براى ايجاد صوم را ندارد از باب مقدمه
اعداديه خوب اين بايستى كه استقراض كند و

تحصیل قوت کند تا بتواند روزه بگیرد خدا نگفته
اگر غذا نداری روزه از تو برداشته می شود! صوم
واجب مطلق است خوب این واجب مطلق را هم
باید با غذا اداء بکند مثلاً سحور می خواهد افطار
می خواهد و این شخص ندارد باید چه کار کند؟
باید همین طور گرسنه بنشیند و بگوید که خدایا
خودت روزه را واجب کردی پس انزل علینا مائدة
من السماء! نه می گوید مائده من الارض برایت
می فرستیم برو استقراض کن قرضت را هم می دهیم
استقراض کن قرضت را هم می دهیم. آیا شما
می توانید تصور کنید چون صوم در این جا واجب
است و این منوط به اکل غذا است و غذا هم نیست
این تبدیل می شود به واجب مشروط؟ این چنین
حرفی نمی توانیم بزنیم یا چون صلاه واجب است
منوط به کسب طهارت است و در این جا کسب
طهارت مائیه منوط به استقراض است می شود
واجب مشروط؟ در همه این امور همین طور است
در همه این مسائل همین طور است.

یک وقتی بود در خدمت مرحوم آقا بودیم با یک
نفر صحبت می شد راجع به ضرورت غسل روز
جمعه صحبت می شد. ایشان می فرمودند اگر حتی

پول ندارد باید برود استقراض کند و غسل جمعه را به جای بیاورد خوب ببینید به این می گویند مجتهد که می داند غسل جمعه با سه دفعه آب روی نجاست برای ازاله یکی نیست! می داند این غسل جمعه چه برکاتی دارد و چه خیراتی دارد و چه مواهبی نصیب انسان می کند و دیگر نمی تواند حکم آن سایر موارد ازاله را به این حمل بکند بگوید این هم مثل آن است لذا می گوید که باید بروی استقراض کنی و بعد کسب طهارت مائیه بیایی این غسل جمعه را انجام بدهی.

درد بی درمان ما در مسائل و استنباطات فقهی این است که ما نسبت به واقعیات خارجی و مخفیة احکام، اطلاع نداریم. این درد ما است ما فقط احکام را، احکام ظاهری می دانیم آن هم سرسری و نیم بند! دیگر نمی دانیم که پشت این قضیه چه خوابیده آن را نمی دانیم.

یک قضیه برای شما نقل بکنم که مطلب را تا حدودی روشن بکند یکی از دوستان بود خدا رحمتش کند به رحمت خدا رفته این بسیار آدم روشن ضمیری بود فهمش باز بود مطالب را می فهمید قضایا را تشخیص می داد مسائل را متوجه

می شد برای من تعریف می کرد می گفت در همان
زمان سابق زمان شاه، ما یک روزی می خواستیم
برویم منزل پدرتان، در راه که داشتم می آمدم موقع
بهار بود تازه برگها درآمده بود درختها خیلی نظارت
خاص خودش را داشت و باران هم شب آمده بود
بین الطلوعین خیلی بین الطلوعین باصفایی بود من
داشتم می آمدم، گفتم روز جمعه است قبل از اینکه
بخوادم بروم، بروم غسل روز جمعه را بکنم بعد
بروم منزل پدرتان. اینها چیزهایی است که خیلی
قضیه اصل است اصل است در استنباط اینها است
این مسائل خوب حالا شما در روایات می بیند فرض
کنید که غسل جمعه مستحب است یا مثلا مستحب
اکید است ما همین طوری می آییم فتوی می دهیم بله
مستحب است اگر خوابت نمی آید خسته نیستی می
دو ساله و محبوب چهارده ساله در کار نیست
خلاصه دیدی حوصله ات سررفته و حمام هم بغل
دست است عیب نداره که غسل کنی ولی اگر دیدی
نه مثلا بساط به راه است یا رفیقت آمد و بنشین
حرف بزنی گپ بزنی نه غسل جمعه چیه؟!
بیاندازش کنار مال بیکاری است! می گفت من داشتم
می آمدم دیدم که آن شخص آمده و گفت کجا

می روی؟ گفتم می خواهم بروم غسل کنم حالا آن شخص معمم بود الان هم حیات دارد آن رفیقمان فوت کرده ولی این شخص معمم هنوز حیات دارد گفت کجا می روی؟ گفتم دارم می روم غسل بکنم بعد هم بروم فلان جا گفتم می خواهی بروی غسل بکنی؟ آخر کسی این فضا را رها می کند؟ نگاه کن بین این گنجشکها کنار این خیابان این گنجشکها دارند چه لذتی می برند از این هوا و از این فضا! گفتم خداحافظ، عزت زیاد! تو بمان با این هوا و فضا حال کن ما می رویم غسل می کنیم ما رفتیم و خلاصه غسل کردیم آمدیم دیدیم این تو همان فضا دارد می گردد بعد با هم دوتایی آمدیم منزل و پیش پدرت از این جریان سالها گذشت. بعد دیگر معلوم شد که آن بنده خدا چه راهی را دارد می رود این چه راهی را دارد می رود؟ مال آن است آن رفت آن مطلب را گرفت آن فهمید آن حقیقت قضیه را فهمید هوای خوب و فضای خوب و اینها به جای خود ولی باید ببینی الان برای تو چه تقدیری شده و برای تو و نفس تو چه غذایی آماده شده است؟ این هوا به جای خود این هوا خوب است و خدا درست کرده ما نمی گوییم درست نکرده این در جای خود اما در

امروز جمعه وقتی می گویند باید بروی غسل بکنی این معنایش این است. مرحوم پدرمان ایشان می فرمودند یک شخصی از مؤمنین فوت کرده بود به رحمت خدا رفته بود ظاهراً نمی دانم مرد بود یا زن بود می گفت با همین آقا داشتیم برای تشییع ایشان می رفتیم و آن جا برای نگه داشتن ماشین جا نبود و ایشان راننده بود و قرار شد که اول ما برویم و بعد هم ماشین را یک جایی بگذارد و بیاید، ما آمدیم و تشییع کردیم و آمدیم تا فاصله زیادی تا این که متوفی را سوار ماشینهای مخصوص کردند و بردند برای دفن و ما هم برگشتیم منزل ظاهراً می خواستند تا قم بیاورند ولی نمی توانستند این مقدار تشییع کردند داشتیم بر می گشتیم یک دفعه دیدیم ماشین اینجا است و این آقا نشسته توی ماشین کتاب دستش است دارد می خواند سلام علیکم چرا نیامدی گفت نه ما نشستیم اینجا مطالعه کنیم حالا کتابی هم که مطالعه می کرد چه بود؟ تفسیر المیزان بود ایشان فرمودند آقا جان مطالعه به جای خود ولی تشییع مؤمنین هم به جای خود مطالعه دارد می کند بهترین کتاب را دارد مطالعه می کند تفسیر المیزان مال مرحوم علامه، قرآن، همه

به جای خود محفوظ ولی این که می گویند بیا تشیع
مؤمن این با تفسیر المیزان این معنی نمی آید، شما
اگر دو دور هم تفسیر المیزان در این یک ساعت
مطالعه بکنید فقط یک سری محفوظات برای شما
حاصل می شود ولی این محفوظات جانش به شما
نمی نشیند این مهم است کی جان این معنا بر شما
می نشیند؟ موقعی که طبق دستور عمل کنید دستور
الان تشیع مؤمن است که ملائکه در آن جا حضور
دارد و نفحاتش به تو می رسد آن وقت اگر بیایی
المیزان را مطالعه کنی یک چیز دیگر می فهمی. تو
آن را از خودت محروم کردی این را می گویند فهم،
این را می گویند رسیدن به مطلب، مجتهد باید این
معنا را بداند تا بتواند درست فتوی بدهد صحیح
فتوی بدهد آن که به جای تشیع می آید تفسیر
المیزان را برمی دارد و مطالعه می کند خیال می کند
تشیع فقط همین چند قدم راه آمدن و ورزش کردن
است حالا یک تسلیتی به حضار افراد مصاب علیه و
اینها داشته باشد و یک مسئله اجتماعی را در این جا
حل کرده باشد ولی نه آمدن در تشیع در قلبت یک
اثر می گذارد چرا از آن غافل می؟ چه می شود؟ خوب
نتیجه همان می شود که عرض کردم این نتیجه

می شود همینی که داریم می بینیم همین که داریم مشاهده می کنیم آن مرد بزرگ هم تفسیر المیزان را مطالعه می کند ولی جا به جا کنعبد و جا به جا کنستعین الان موقع تفسیر المیزان نیست الان موقع تشییع است چرا پیامبر صلی الله علیه و آله می رفت تشییع اصحابش، پیغمبر نمی توانست بنشیند در خانه بگوید کار مستحبی دیگری انجام می دهم؟ نه می رفت و قدمها را هم آهسته آهسته برمی داشت چون همان فیوضات هم به پیغمبر می رسید شما خیال نکنید که فقط پیغمبر مفیض بود نه مفاض هم بود هر دو جنبه بود چون از یک جا می آید این صلاتی که برای پیغمبر هست هم به ما می رسد و هم به خود او می رسد این مسائل مهم است آن وقت این شخص با این روحیه می گوید اگر برای غسل جمعه پول نداری باید استقراض کنی و به دست بیاوری چرا؟ چون آن برکت و نعمتی که پشت قضیه است آن از تو سلب می شود!! اگر دلت درد بگیرد بلند می شوی استقراض می کنی می روی داروخانه قرص می خری یا اگر گرسنه ات باشد می روی استقراض بکنی تا رفع الم و گرسنگی و جوع بکنی غسل جمعه اهمیت ندارد؟! اهمیت غسل جمعه معلوم نیست؟

در حج امام علیه السلام می خواهد این نکته را بیان بکند که حالا بر فرض بگوییم که مستحب است در حالی که من نمی گویم این مستحب است در آن موارد دیگر داریم مستحب است بنده می گویم این واجب است ظهور در وجوب دارد اگر امام علیه السلام در حج مستحب این را می فرماید چطور در مورد حج واجب این را نمی فرماید؟ اگر قرار بر این است که آن مصلحت حج استجابی که مصلحت غیر ملزومه هست آن با تعب و مشقّت و با استدانه حاصل بشود چطور مصلحت ملزومه در حج با استدانه حاصل نمی شود؟ وقتی که این قضیه روشن شد و روایاتی که دیروز خواندیم بعضی از آنها در وجوب نص بود آن وقت ببینید آیه قرآن معنایش چه می شود چه تفاوتی خواهد کرد؟

یکی از آن روایات داریم: سألت ابا عبد الله عليه السلام عن رجلٍ عليه دينٌ أعليه ان يحجَّ؟ قال: نعم خوب در این جا می توانیم بگوییم ظهور در وجوب دارد معنای علیه در این جا معنای الزام است یک وقتی می گویم يحج یک وقتی می گویم عليك ان يحج بر تو است این یعنی الزام است این ظهور در الزام است حضرت می فرماید که نعم.

عن محمد بن ابی عمیر عن جفینه قال جائنی
سدير الصيرفي فقال انّ ابا عبدالله عليه السلام يقرأ
عليك السلام و يقول لك: ما لك لا تحجّ؟ استقرض
و حجّ خوب این روایت ظهور در وجوب دارد.
روایت نصّ در وجوب اتفاقاً این روایت، روایت
صدوق است و می فرماید که عن القاسم بن محمد،
عن ابان عن عبدالرحمن بن ابی عبدالله قال: قال
ابو عبدالله عليه السلام الحج واجبٌ على الرجل و إن
كان عليه دينٌ همه اینها روایت موثق است.

روایت دیگر روایت محمد بن یعقوب عن عدة
من أصحابنا باز این مثل عن غیر واحد یعنی در حکم
چند روایت است وقتی که راوی روایت چند تا
بشوند متعدد می شوند عن احمد بن محمد بن
عيسين عن علي بن الحكم عن عبدالملك بن عتبة قال
سألت أبا الحسن عليه السلام يا موسى بن جعفر است
يا امام رضا است چون این راوی برای هر دو امام
بوده عن الرجل عليه دينٌ يستقرض و يحجّ ظاهراً
امام رضا باشد زیرا نظیر این روایت از امام رضا هم
هست قال ان كان له وجهٌ في مالٍ فلا بأسٍ اگر
می تواند بعد انجام دهد امید دارد اداء دینش لا بأس
اگر امید ندارد و این موجب می شود که یک آبرویی

از او ریخته بشود نه! این را انجام ندهد. از این جا استفاده می کنیم آن مواردی را که امام علیه السلام فرموده استقرض، آن مواردی است که امید به اداء هست نه اینکه شخص ناامید است یا این که وضعیتش یک وضعیتی است در میان مردم!

آخر الان کسی که دین دارد بگویند آقا حج برو می گویند قرضش را نداده بلند شده رفته بگرده!!
الان این که می گویند این است الان حج جنبه تفریح و گردشگری پیدا کرده و لذا اگر شخص برود چند ماه در بیابان و در به در شود کسی به او نمی گوید که مثل آن زمان بود اگر سوار الاغ بشود و برود یا خودش پیاده برود نمی گویند که رفته بگرده، می گویند پدرش هم درآمده بدبخت رفته حتماً برایش دعا کنیم که قرض ما را بدهد عیب ندارد نوش جانش. ولی الان نه الان می گویند که شخص بلند شده رفته سفر کربلا، کربلا توی کله ات بخورد بلند شو بیا قرضت را بده یا می گویند بلند شده رفته حج بگردد و البته الان فرق کرده تسهیلاتی خوب پیدا شده مسئله تفاوت کرده ولی این معلوم می شود که در آن مواردی که حضرت می فرمایند ان کان لو وجه یعنی می تواند پردازد کار کند امید دارد در این

گونه موارد ایراد ندارد و می‌تواند بعداً به مرور زمان این را پردازد.

نتیجه این بحث چه شد؟ نتیجه این است که آیه شریفه که می‌فرماید و لله علی الناس حج البیت من استطاع الیه سبیلاً استطاعت به مواردی اطلاق می‌شود که شخص حتی دین دارد و باید استقراض کند و حج انجام بدهد این نتیجه این بحث است.

پس بنابراین مسئله استطاعت شامل است و عام است نسبت به مواردی که شخص مال دارد، نسبت به مواردی که مال ندارد و می‌تواند استقراض کند نسبت به مواردی که شخص دین دارد و هر چند دین دارد باید استقراض کند و انجام بدهد این همان معنایی که از روز اول ما گفتیم که استطاعت یعنی توان. به این راحتی ما می‌آییم مشکلش می‌کنیم. آیه قرآن گفته آقا اگر می‌توانی برو می‌توانی برو! یعنی پایت چلاغ که نیست می‌توانی بروی یا قرض کنی بروی یا داری بروی یا خر داری یا شتر داری یا نمی‌دانم علی کل ضامر داری رجلاً می‌توانی بروی نصفی را رجلاً نصفی را را کبا تخدم الناس خدمت کنی و بروی هر جوری که استطاعت داری! استطاعت هم همین است که امام علیه السلام دارد

می‌فرماید همینی که امام رضا علیه السلام دارد
می‌فرماید خوب این هم همین استطاعت است این
استطاعت یعنی رفتن به هر کیفیتی این نشان می‌دهد
که در عبادات مطلق‌تر از حج، ما واجب دیگری
نداریم! نه تنها اینکه حج واجب مشروط نیست بلکه
اصلاً از نماز هم اطلاقش بیشتر است! به این نحوه و
کیفیت امام بگوید رجل علیه دین^{۲۸} ایستقرض و یحج
قال نعم به این کیفیت حضرت بخواهد بیان کند این
معلوم می‌شود قضیه حج از آن طرف اطلاق افتاده
است.

لذا ما می‌توانیم به توسط این روایات مسئله
استطاعت در حج را که در جنبه نظره بدویه به فردی
که می‌تواند با آن کیفیت برود گرچه مسئله استطاعت
برایش یک مسئله عادی هست می‌توانیم آن جنبه
استطاعت را توسعه بدهیم به مواردی که شخص
فقیر است منتهی می‌تواند استقراض کند و بعد هم به
مرور زمان این قرضش را پردازد. البته کسی که
می‌خواهد استقراض بکند خوب به آن شخص مدین
می‌گوید که من دارم برای حج استقراض می‌کنم پول
می‌خواهی بدهی مدت دارد آن هم می‌گوید خوب
بیا بگیر! بعضیها هم می‌گویند نه آقا جان اگر یک

ماهه پس می‌دهی بگیر. بقیه را نمی‌دهم ولی اگر یکی آمد گفت نه آقا دو سال سه سال دیگر هم دادی مسئله ای نیست بیا بگیر برو این موارد مورد نظر باشد ان کان له وجه فی مال مربوط می‌شود به این مواردی که سعه در اداء وجود دارد نه اینکه در همان ابتدای بازگشت باید بدهد. این موارد جزء مواردی است که استطاعت در آن جاری می‌شود.

بنابراین به توسط این روایات ما معنای استطاعت را که در ظاهر حتی مردم و عرف آن را به عنوان توان می‌دانستند ما توسط این روایات آن استطاعت را حتی توسعه می‌دهیم آن استطاعت در آیه را توسعه می‌دهیم حتی به مواردی که عرف هم نمی‌فهمد حتی فهم عرفی هم به این حد نمی‌رسد. لذا دارد سوال می‌کند ایستقرض یعنی قضیه چه جوری می‌شود که کسی که علیه دین^{۲۸} و بعد هم بلند شود برود حج! حضرت می‌فرماید الحج واجب علی الذی هو مثلاً مقروض^{۲۹} و یجب علیه ان یستقرض پس معلوم می‌شود به طور کلی نه تنها مسئله استطاعت همان طوری که فقها فتوی دادند به تحصیل زاد و راحله و مؤونه برای زن و برگشت از آن جا محدود نیست بلکه قضیه استطاعت به آن شخصی که

می تواند راجلاً برود برمی گردد به آن شخصی که پول برای زاد سفر ندارد و می تواند یخدم الناس و یمشی معهم برمی گردد به آن کسی که زادش زاد غیر عادی است به عنوان خبز و زیت و خلّ به آن برمی گردد به آن کسی که حتی خبز و ملح بخواهد بخورد که آن طور که در روایات بود بر می گردد و به آن کسی که قرض دارد به آن کسی که زاد ندارد ولکن یقدر ان یستقرض به او برمی گردد به آن کسی که نه تنها زاد ندارد بلکه قرض دارد و حضرت به او می فرماید که یستقرض به او برمی گردد تمام این افراد باید بروند.

نتیجه این است که هر کسی به هر وسیله ای که می تواند باید برود تمام شد و رفت این ما حصل در یک کلمه به هر وسیله ای کسی که می تواند باید برود!

این همان حرفی بود که ما از اول زدیم ولی اشکال گرفتند گفتیم حالا خیلی خوب ما روایات را می آوریم که این روایات چه می فرمایند و ائمه علیهم السلام در این مورد چه می فرمایند پس معلوم شد که خیلی هم بی ربط نمی گفتیم.

این طلبتان یک حرف دیگر معلوم نیست بگویم

یا نگویم که نظر مرحوم آقا اصلاً بالاتر از این بوده
حالا تا اینجایش فعلاً ثابت شد که حج واجب مطلق
است و هیچ واجبی در احکام به اطلاق حج نیست و
بایّ نحوکان شخص باید به این سفر برود، این سفر
ترکش، موبق است و باید برود و منتظر یک مائده من
السماء برای یک روزی که حالا اتفاق می افتد نباید
بماند.

تلمیذ: بسیاری از افراد هستند که آنها دیونی
دارند برفرض حالا مثلاً پنج میلیون این دوره زمانه
حدود پنج میلیون حج انجام می شود حالا یا کمتر یا
بیشتر با توجه به این دینی که دارد آیا باید استقراض
بکند که دینش را پرداخت کند یا حج را انجام دهد؟
خوب این جا کدام در اولویت قرار دارد؟

استاد: اگر معجل است باید استقراض کند و آن
را بپردازد روایات هم داریم که چند روز پیش
می خواندیم که از امام رضا علیه السلام هست این
مسئله را می رساند ان کان له وجهٌ معنایش این است
یعنی وضعیتش موقعیت اجتماعیش به یک نحوی
است که خلاصه مورد تهمت قرار نگیرد مثلاً یک

شخصی است که عادی است و می‌تواند انجام بدهد
یک وقتی که نه آن مدت قرض غیر محدود است هر
وقتی که بخواهد می‌تواند پردازد و حج اولویت
دارد.

تلمیذ: یعنی طلب رضایت از مدین نماید؟

استاد: بله آنها رضایتشان به اصطلاح باید کسب
بشود و به اصطلاح معجل نباشد در آن صورت حج
هم جزو همین موارد قرض و دین است.

ببینید در این جا نکته هست من وقتی عرض
می‌کنم خدمتتان که اگر یک شخصی قرض داشت
گرسنه‌اش بود می‌تواند برود قرض بکند یعنی همین
به اصطلاح شعبی که در این جا منوط به استقراض
است چطور در کنار سایر موارد استقراض قرار
می‌گیرد به واسطه رفع تکلیف حتی در بعضی از
موارد داریم انسان برای مریض اگر نمی‌تواند حتی
می‌تواند اگر قرض به او نمی‌دهند به زور برود بگیرد
حتی حیوان اگر حیوان دارد می‌میرد سگی در منزلش
دارد نمی‌دانم گربه‌ای در منزلش دارد و این حیوان
که دارد می‌میرد واجب است که برود قرض کند و

بیاید به این اطعام کند یعنی چنین مواردی ما داریم.

احکام اسلام هم به این کیفیت هست باید

استقراض کند و حیوان را نجات بدهد نباید بگذارد

حتی حیوان از بین برود در مورد حج هم مسئله

همین طور است و بالاتر از این است .

اللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ